

MOŽNOSTI UČITELŮ PŘI SNIŽOVÁNÍ NEGATIVNÍCH NÁSLEDKŮ ŠKOLNÍ NEVÝKONNOSTI

OPPORTUNITIES FOR TEACHERS TO REDUCE THE IMPACT OF LOW SCHOOL ACHIEVEMENT

Lenka Kollerová¹, Adam Klocek¹, Tomáš Lintner², David Greger³,
Kaitlin Griffith³, Jiří Mudrák¹, Kateřina Záborská¹

¹ Psychologický ústav Akademie věd České republiky, Praha/Brno

² Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

³ Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Abstrakt

Snížený školní výkon je ohrožením pro duševní pohodu a začlenění mezi vrstevníky. Školní prostředí může přispívat ke snižování tohoto rizika, ale úloha učitelů v této oblasti není zcela objasněna. Cílem této studie je zjistit, zda kvalita výuky a postoje učitelů oslabují pozitivní vztah školní nevýkonnosti ke zvýšenému negativnímu afektu a vyčleňování vrstevníky. U souboru dospívajících ($N=2090$ v 1. časovém bodě; 2. měření plánováno na červen 2024) bude zaznamenán školní výkon, negativní afekt (sebeuposouzení), vyčleňování (vrstevnické nominace) a percepce kvality výuky. Data budou doplněna sebeuposouzením postojů učitelů. Výsledky víceúrovňové analýzy (s úrovní žáků a škol) poskytnou hlubší porozumění úloze učitelů při podpoře psychické a sociální adaptace u žáků s nižším školním výkonem.

Klíčová slova: kvalita výuky; negativní afekt; postoje učitelů; školní výkon; vrstevnické vztahy

Abstract

School underachievement poses a risk to well-being and peer inclusion. School environment may reduce this risk, but the role of teachers is not clear. This study investigated whether teaching quality and teacher attitudes attenuate positive relationships of school under-achievement to increased negative affect and peer exclusion. A sample of adolescents ($N=2090$ at Time 1; Time 2 is planned for June 2024) will be traced for school achievement, negative affect (self-reported), peer exclusion (peer-reports), and perceptions of teaching quality. Data will be complemented by self-reports of teacher attitudes. The results

of multilevel analysis (students and schools) will provide a deeper understanding of the role of teachers in supporting psychological and social adjustment in underperforming students.

Keywords: negative affect; peer relations; school achievement; teacher attitudes; teaching quality

1 ÚVOD

Zhoršený školní výkon negativně ovlivňuje duševní pohodu a sociální začleňování mezi vrstevníky ve škole. Školní prostředí může hrát roli v minimalizaci tohoto rizika, ale role učitelů v této oblasti není zcela jasná. Prozkoumání otázky, jaké postoje či chování učitelů mohou ochránit žáky před negativními důsledky sníženého výkonu, je důležité zejména u žáků v rané adolescenci, která představuje období, kdy se školní výkon snižuje a zároveň narůstají potíže v oblasti psychické a sociální adaptace.

2 TEORIE

Školní nevýkonnost patří k běžným negativním jevům, které mohou ohrožovat psychosociální zdraví dospívajících. Mezi koreláty školní nevýkonnosti patří depresivní symptomy zahrnující negativní afekt (Huang et al., 2015), dále pak snížená sociální adaptace (Buhs et al., 2010). Učitelé mohou svými výukovými postupy žáky aktivizovat a poskytovat jim sociální oporu (Šedřová et al., 2016) a vhodnými postoji podporovat i celkové pozitivní klima ve škole a začleňování (Killen a Rutland, 2011). Zatímco role percipované sociální opory učitelů na individuální úrovni je poměrně dobře prozkoumána, není zřejmé, zda je důležitá i kvalita výuky a postoje učitelů na celoškolské úrovni. Tato studie se proto zaměřuje na zkoumání vlivu celoškolské kvality výuky a postojů učitelů na vztah školní nevýkonnosti k negativnímu afektu a vyčleňování vrstevníky. Cílem je ověřit, zda tyto pozitivní charakteristiky školního prostředí oslabují tento nežádoucí vztah.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Studie má longitudinální design a kombinuje několik zdrojů dat: testování, sebeposouzení a posouzení vrstevníky u dospívajících a sebeposouzení u jejich učitelů. Bude sledován reprezentativní soubor dospívajících z celé ČR, a to ve dvou časových bodech vzdálených od sebe jeden rok ($N=2090$ v 1. časovém bodě; 2. měření je naplánováno na červen 2024). První měření proběhlo na konci šesté třídy a druhé měření proběhne na konci sedmé třídy. U účastníků výzkumu byl testován školní výkon v matematice a češtině a bude zaznamenán negativní afekt (hodnocený pomocí sebeposouzení), vyčleňování vrstevníky (určené prostřednictvím vrstevnických nominací) a vnímání kvality výuky. Postoje učitelů z daných škol byly registrovány pomocí sebeposouzení.

4 VÝSLEDKY/OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Výsledky víceúrovňové analýzy, která zahrnuje úroveň jednotlivých žáků i celých škol, nám umožní lépe porozumět tomu, jak učitelé mohou ovlivnit psychickou a sociální adaptaci žáků s nižším školním výkonem. Očekáváme, že školní nevykonnost bude pozitivně souviset s nárůstem budoucího negativního afektu a vyčleňování vrstevníky a očekáváme, že tento vztah bude slabší ve školách, kde učitelé mají pozitivní postoje k výuce a tam, kde jejich výuka dosahuje vysoké kvality. Tato analýza nám umožní identifikovat, jaké aspekty učitelského přístupu na celoškolní úrovni mají potenciál ochránit ohrožené žáky. Takové pochopení může vést k lepšímu zvládnání výzev spojených s nižším školním výkonem a ke zlepšení celkového prostředí ve školách.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Hlubší porozumění úloze učitelů při podpoře psychické a sociální adaptace u žáků s nižším školním výkonem je klíčové pro efektivní intervence. Tato studie poukáže na potenciální postoje či chování učitelů, které by mohly být cíleně podporovány s cílem zlepšit podporu žáků s nižším školním výkonem. Vzhledem k tomu, že raná adolescence je charakterizována nejen poklesem školních výsledků, ale také narůstajícími obtížemi v oblasti psychosociálního zdraví, je zásadní že výzkum zkoumal danou otázku právě v tomto citlivém vývojovém období.

Hlavním přínosem této studie je získání poznatků o longitudinální protektivní roli kvality výuky a postojů učitelů na celoškolní úrovni. Poznatky budou dobře zobecnitelné na populaci raných adolescentů v ČR.

PODĚKOVÁNÍ

Tato práce vznikla v rámci projektu NPO „Národní institut pro výzkum socioekonomických dopadů nemocí a systémových rizik“, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES).

6 LITERATURA

- Buhs, E. S., Ladd, G. W., & Herald-Brown, S. L. (2010). Victimization and exclusion: Links to peer rejection, classroom engagement, and achievement. In S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. (pp. 163–172). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Huang, C. (2015). Academic achievement and subsequent depression: A meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), 434–442. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9855-6>
- Killen, M., & Rutland, A. (2011). *Children and social exclusion: Morality, prejudice, and group identity*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Šedová, K., Sedláček, M., & Švaříček, R. (2016). Teacher professional development as a means of transforming student classroom talk. *Teaching and Teacher Education*, 57, 14–25. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.03.005>